

ORIENTAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

Open Access, Peer Reviewed Journal

Scientific Journal

www.innoworld.net

+998 33 0178868

**INNOVATIVE
WORLD**

**ORIENTAL JOURNAL OF
ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH**

**Volume 3, Issue 1
2025**

Journal has been listed in different indexings

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

The official website of the journal:

www.innoworld.net

Andijon-2025

**LEKSIK-SEMANTIK SATH VA UNING BIRLIGI VA ULARNING SEMANTIK
TAHLILI****Musinjanova Mavludaxon Tojiddin qizi****Erkin tadqiqotchi**

Annotatsiya: Semantik va terminologik maydonlarni taqqoslash shuni ko'rsatadiki, terminologik materialni ko'rib chiqishda maydonning umumiy g'oyasi saqlanib qoladi. Bu, birinchidan, atamalar o'rtasida kontseptual bog'liqlik saqlanib qolishi, ikkinchidan, individual terminologik birliklarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligi printsipli amal qilishi, shuningdek, maydon avtonomiyasi xususiyati hurmat qilinishi bilan izohlanadi. Bundan tashqari, terminologik sohada atamalar mazmunining umumiyliigi, shuningdek, maxsus bilim sohasi atamaları o'rtasidagi semantik munosabatlar mavjud.

Kalit so'zlar: semantika, terminologiya, semantik tahlil, leksik-semantik sath, tilshunoslik, lingvistika, pragmatika

Аннотация: сравнение семантического и терминологического полей показывает, что при рассмотрении терминологического материала сохраняется общее представление о поле. Это объясняется, во-первых, тем, что между терминами сохраняется понятийная связь, а во-вторых, действует принцип взаимосвязанности и взаимозависимости отдельных терминологических единиц, а также соблюдается характер автономии поля. Кроме того, в терминологической сфере существует общность содержания терминов, а также семантические отношения между терминами специальной области знания.

Ключевые слова: семантика, терминология, семантический анализ, лексико-семантический уровень, лингвистика, прагматика

Annotation: comparison of semantic and terminological fields shows that the general idea of the field remains when considering terminological material. This is explained by the fact that, firstly, a conceptual connection between terms is maintained, and secondly, the principle of interdependence and interdependence of individual terminological units is observed, as well as respect for the nature of field autonomy. In addition, in the terminological field there is a generality of the content of terms, as well as semantic relations between the terms of a special field of knowledge.

Keywords: semantics, terminology, semantic analysis, lexical-semantic line, linguistics, linguistics, pragmatics

Semantik va terminologik maydonlarni taqqoslashda maydonning yana bir turini - "leksik-semantik maydon" yoki yadro va Periferiya mavjudligi bilan tavsiflangan yaxlit tizim shakllanishini kiritish maqsadga muvofiqdir. Bu uning elementlari orasidagi paradigmatic, sintagmatic va assotsiativ munosabatlar bilan tavsiflanadi.

Kombinator tilshunoslikning terminopolida, boshqa har qanday terminopolda bo'lgani kabi, faqat o'ziga xos leksik-semantik maydon mavjud bo'lib, unda biz til haqidagi bilimlarning kombinatorial sohasi bilan birlashtirilgan va bir-biri bilan ma'lum semantik munosabatlarda bo'lgan atamalar to'plamini tushunamiz. Semantik, leksik-semantik va terminologik sohalarning umumiy va differentsial xususiyatlari jadvalda keltirilgan.

Shu bilan birga, "kombinator tilshunosligi" terminologik maydonini tanlash parametrlari quyidagicha.

1. Ushbu atamaning elementlari tizimli va tarkibiy munosabatlar bilan bog'langan-bu ushbu bilim sohasidagi atamalar semantik va funktsional umumiylik bilan tavsiflanishida ifodalanadi.

2. Kerakli terminopolning bir qismi sifatida yadro, markaz va Periferiya aniqlanadi. Ushbu terminopolning yadro komponenti "kombinator tilshunoslik" atamasi; Markaziy tushunchalar - "sintagmatika", "kombinatorika", shuningdek "muvofiglik", "valentlik", "kontekst", "tarqatish", "kollokatsiya" va boshqalar; periferik birliklar-Markaziy tushunchalar bilan bilvosita bog'liq bo'lgan atamalar, masalan "kontekstli bog'liqlik, frazeologik bog'liqlik, yaqin sintagmatik aloqalar, uzoq sintagmatik aloqalar va boshqalar.

3. Terminopol mikropolga bo'linadi, ular semantik maydonning maxsus turi, aniqrog'i leksik-semantik maydonlar, masalan, "kontekst", "tarqatish" va boshqalar.

4. Mikropoldagi atamalar turli xil tizimli munosabatlar bilan bog'liq, ya'ni sinonim, antonimik, giper-giponimik (tur-tur), shuningdek meronimiya munosabatlari (yaxlit) va boshqalar.

Leksikologiyadagi so'zlar va elementlar butun "organizm" ning "to'qimachilik" va "uyali" munosabatlarida: so'zlarning ekspressiv va semantik jihatlari o'rtasidagi munosabatlar, leksik ma'no va uning semantikasi o'rtasidagi butun va qism munosabatlari, bu so'z ma'nolarining paradigmatic va sintagmatik xususiyatlaridan dalolat beradi. Ushbu tizimning asosiy birligi so'z ekanligini hisobga olsak, leksikologiya so'zning o'zi bilan bevosita bog'liq bo'lgan masalalar bilan ham shug'ullanadi: so'zning lingvistik birlik sifatida mohiyati, so'z tuzilishi (ifoda va mazmun rejalari, semantik tuzilish), leksik ma'no va uslubiy semantika, leksik ma'no va etimologiya, leksik ma'no rivojlanish, udual va tasodifiy ma'nolar. Har bir til hodisasi yuzlab xususiyat, ya'ni qirralariga ega. Shunga ko'ra til hodisalarida o'rganish manbai va o'rganish predmeti farqlanadi. Bunda tegishli til hodisasi o'rganish manbai va uning tadqiq uchun olingan xususiyati o'rganish predmeti deyiladi. Tilshunoslikning sohalari bir o'rganish manbayining qaysi qirrasini o'rganish asosida farqlanadi. Masalan, til leksikasi tilshunoslikning leksikologiya, semasiologiya va onomasiologiya sohalari o'rganish manbai hisobalanadi. Leksika bevosita yoki bilvosita borliqni ifodalaydi, jamiytdagi o'zgarishlarni, xalqning moddiy hayoti va ma'naviy olamini aks ettiradi, yangi predmet, hodisa, jarayon va tushunchalarni ifodalash uchun yangi so'zlar

bilan muttasil to'lib boradi. O'zida eskirish va yangilanishni to'la aks ettiradi. Iste'mol darajasi susaygan birliklar esa leksikadan butunlay chiqib ketmaydi. Moddiy ishlab chiqarishning har xil sohalari muntazam rivojlanib, yangi yo'nalishlar bilan boyib borishi, fan va texnikaning tinimsiz rivoji yangidan yangi maxsus so'zlar – termin va terminologik qatlamlarni vujudga keltiradi va rivojlantiradi. Bunda e'tiborlisi shundaki, umumiste'mol so'zlarning ayrimlari terminologik tabiat kasb etsa, ayrim terminlar o'z ifodalanmishining kundalik turmushda qo'llanish darajasiga bog'liq ravishda umumiste'mol xususiyat kasb etib boradi. Jamiyatda umumiy ta'limning rivoji ham tilning o'rta saviyali sohiblarida til terminologik tizimining xalqchillashuviga olib keladi. Leksikani qayd etuvchi soha leksikografiya bo'lib, uning nazariy va amaliy, an'anaviy va zamonaviy ko'rinishlari mavjud.

L.A.Novikov, shuningdek, leksemalarni leksik tizim tartibida tahlil qilishda qiyinchilik tug'ilganda, uni boshqa tizim bilan taqqoslash va ular orasidagi o'xshashliklar asosida ma'lum bir xulosa chiqarish mumkinligini ta'kidlaydi. Leksik tizimni qurishda fonologiya va semantika o'rtasidagi o'xshashliklarni (o'xshashliklarni) hisobga olish amaliydir. Xalqaro simpoziumda Magdeburg 1964-yilda u fonologiya va semantika o'rtasidagi o'xshashliklarni ta'kidlashni ko'rib chiqdi. Fonologiya tovushlar tizimi bilan bir qatorda semantik ma'nolar tizimini ham belgilashi kerakligi ta'kidlandi. Fonologik darajani o'rganish va tushunchalar tizimini leksik tizimga o'tkazish orqali leksik-semantik tahlil biroz yaxshilanganligi ta'kidlangan.

Tahlil. Leksik antonim-leksemalarni qarama-qarshi ma'nolari asosida guruhlash. Oq va qora, qalin va ingichka kabi. Antropomorfizm hodisasi asosan so'z guruhining leksik birliklari ichida sodir bo'ladi. Sifatlarda:

- a) tovush belgisiga ko'ra: katta va kichik, baland va past,
- b) harorat belgisiga ko'ra: issiq va sovuq;
- c) yoshi bo'yicha: yosh va qari;
- g) xarakter-xususiyatlarga ko'ra; saxiy va ziqna, Jasur va qo'rqqoq, dono va ahmoq;
- d) shakl belgisiga ko'ra: tekis va kavisli,

Ilmiy ahamiyati. Leksik-semantik sath va uning birligi haqida. Lisonning shakl va denonativ ma'no yaxlitligidan iborat birligini qamrab oluvchi sathi turlicha nomlanadi: leksik sath, leksik-semantik sath, leksik-frazeologik sath va hokazo.

Leksik sath birligi tilshunoslikda leksema deyiladi. Leksema-tilshunoslikning eng muhim va markaziy tushunchalaridan biri. Biroq, uning mazmun va chegarasi hozirgacha aniq belgilangan emas. Tilning leksik, fonetik va grammatik sathlari ham o'zaro bog'liqdir: fonetik birliklar so'zni bog'liq tusiga kiritadi, morfemalar yasama so'zlarni shakllantiradi, so'zlarning birikuvchanlik imkoniyatlari, uslubiy vosita sifatidagi xususiyatlari ularning leksik va gramatik ma'nolariga hamda uslubiy semalariga tayanadi.

Bular leksikologiyaning fonetika, morfemika, soʻz yasalihi, gramatika va uslubshunoslik (stilistika) bilan aloqada boʻlishini taqozo qiladi.

Leksikologiya tilning lugʻat boyligi sistemasi sifatida tadqiq qilinadi, chunki bu boylik soʻzlar va iboralarning oddiy, mexanik yigʻindisi emas, balki birliklar va elementlar tizimidir. Bu tizimdagi soʻz va elementlar yaxlit bir —organizm||ning —toʻqimali|| va —hujayrali|| munosabatida boʻladi: soʻzlarning ifoda va mazmun tomonlari orasidagi aloqalar, leksik maʼno va uning semalari oʻrtasidagi butun va qism munosabatlari, soʻz maʼnolarning paradigmatic va sintagmatic xususiyatlari shundan dalolat beradi. Bu tizimning asosiy birligi soʻz ekanligini hisobga olsak, leksikologiyada bevosita soʻzning oʻzi bilan bogʻliq masalalari ham koʻriladi: soʻzning til birligi sifatidagi mohiyati, soʻz strukturasi (ifoda va mazmun planlari, semantik tarkibi), leksik maʼno va uslubiy semalar, leksik maʼno va etimon, leksik maʼno taraqqiyoti, udual va okkazinal maʼnolari shular jumlasidandir.

e) taʼm belgisiga koʻra: achchiq va shirin kabi.

Anatomiya hodisasi vaqt, holat, miqdor, maqsad leksikasida ham keng tarqalgan:

a) kecha va ertaga, oldin va keyin (vaqt belgisiga koʻra),

b) tez va sekin, zoʻrgʻa va oson (davlat belgisiga koʻra),

c) koʻproq va kamroq, koʻproq va kamroq (miqdor belgisiga koʻra),

d) qasddan va bexosdan, behuda va behuda (maqsad va maʼnoga koʻra) va boshqalar.

Bunday leksikonlarning sifat va shakl toifasiga mansubligi soʻnggi yillarda biroz munozarali boʻlib qoldi. Otlarda:

a) belgi otlarida: boylik va qashshoqlik, jasorat va qoʻrqoqlik,

b) qarama-qarshi nomlarda: Sharq va Gʻarb, janub va shimol;

c) fasllar nomlarida: yoz va qish, kuz va bahor,

g) kunning qarama-qarshi tomonlarini bildiruvchi nomlarda: kecha va kunduz, ertalab va kechqurun.

Feʼllarda:

a) qarama-qarshi harakatlarning maʼnosini ifodalovchi feʼllarda: borish va

kelish, kirish va chiqish;

b) sifat yoki shakl feʼllarida: kengaytirish va qisqarish, oshirish va kamaytirish, sekinlashtirish va tezlashtirish kabi.

Baʼzan feʼlning sifatdosh shakli sifat guruhidagi leksema bilan antonimik munosabatga kirishi mumkin: Oʻqilgan va oʻqimagan, oʻqimagan va oʻqimagan. Anatomiya hodisasi sifat turkumida keng tarqalgan, otlar va feʼllar biroz kamroq tarqalgan, olmos va raqamlar esa yoʻq (baʼzi kontekstli holatlar bundan mustasno).

Muhokama: Kontekstli antonimiya-bu qarama-qarshi bo'lmagan leksemalarning ma'lum bir kontekst doirasida ma'ruzachi yoki muallif tomonidan antonimik munosabatlarga qo'shilishi. Buni quyidagi oyatda ko'rish mumkin: shakar oq tuz kabi eriydi, lekin biri tuzni, ikkinchisi shakarni eritadi. Omomimiya hodisasi. Leksik omonimiya-leksemalarning ifoda rejasida (talaffuzi va imlosida) tenglik hodisasi. Masalan, o't ("olov") - o't ("o't"), kamar ("qattiq, charm kamar") - kamar ("daryolar va tog'lardan suv oqadigan chuqur joy") kabi. Leksik-semantik maydon va leksik-semantik guruh bir xil leksik - semantik tizim emas. Guruhdan qaramaqarshi maydon-bu ularning tarkibiy elementlari (LSG, sinonim qator va boshqalar) o'rtasidagi munosabatlar tabiati bo'yicha tabiatda heterojen bo'lgan shakllanishlar tizimi.). Ufimtseva shunday dedi: "leksik-semantik sohalardagi alohida so'zlarning leksik ma'nolari kamida bitta umumiy semafor asosida birlashtiriladi, leksiksemantik guruhlarda bir xil bo'lgan va nutqning bir qismiga tegishli so'zlarning leksik ma'nolarini birlashtirish mexanizmi. Ya'ni, ular grammatik ma'nolarining ma'lum bir umumiyliги bilan ajralib turadi (otlar uchun "mavzu", sifatlar uchun "belgi", fe'llar uchun "harakat" yoki "holat" va hokazo.)

Muayyan leksik birikma bir qator sinonimlardir. Shuni ta'kidlash kerakki, guruh, kichik guruh va bir qator sinonimlar turli sabablarga ko'ra farqlanadi. So'zlarni guruhlash uchun ularning ma'nosida bitta umumiy semantik xususiyatga ega bo'lish kifoya. Leksik birikmaning kattaligi butun birlik sifatida qaysi belgi yoki semafor tanlanganiga bog'liq. Sinonim munosabatlarni o'rnatishning amaliy usuli-bu kontekstda bir so'zni boshqasiga almashtirish texnikasi. Shuning uchun sinonimik qator turli leksik va semantik guruhlariga mansub leksemalarni o'z ichiga olishi mumkin va chiziqlar, kichik guruhlar, leksik va semantik guruhlarining kesishish zonasida joylashgan.

Xulosa. Xullas, tilning barcha sath birliklari umumiylik-xususiylik, imkoniyat-voqelik dialektikasini o'zida namoyon etgan holda, invariant-variant munosabati birligidan iborat bo'lib, imkoniyat, mohiyat xarakteriga ega bo'lgan invariant bevosita kuzatishda, nutqiy jarayonda variantlar orqali namoyon bo'ladi. Invariant-variant munosabati tilning barcha sath birliklari uchun umumiy, universal munosabatdir.

Adabiyotlar:

1. Abduazizov A. A. – Hozirgi zamon ingliz tili nazariy fonetikasi. Toshkent, 1986. 60-63-betlar
2. Azizov O. A. Tilshunoslikka kirish. Toshkent. 1963.
3. Buronov J. B. Ingliz va uzbek tillari kiyosiy grammatikasi. Toshkent, 1973. 144-bet

4. Buranov Dj. B., Yusupov U. K., Iriskulov M. T., Sadikov A. S. Grammaticheskie strukturi angliyskogo, uzbekskogo i russkogoyazikov. Tashkent, 1986. 70-bet
5. Karimov Sh. K. «Tilshunoslikka kirish» kursidan praktikum. T., 1987. 14-bet
6. Kuchqortoev I., Kuchqortoeva R. «Tilshunoslikka kirish». T., 1976. 166 b
7. Kuchqortoeva R. «Tilshunoslikka kirish» kursidan maishlar. T., 154-b 1989.
8. Mirzaev M., Usmonov S., Rasulov I. Uzbek tili. Toshkent, 1978. 125-b
9. www.ziyonet.uz
10. www.wikipdea.com

INNOVATIVE
WORLD